

Gergely Ferenc

Ávósok az „indián” ösvényen

Írásom címéből is kiderül, nem az indián népről, hanem a hazai „indiánózásról” akarok beszámolni, elsősorban azokat a tényeket és összefüggéseket felmutatva, amelyek bizonyos esetekben a kommunista rendszer elleni, döntően ifjúsági szervezkedések szövevényén belül értelmezhetők. Ennek ellenére szükségét érzem annak, hogy röviden összefoglaljam mindazt, amit jelen tudásunk szerint az indián népről és a róla szóló szépirodalomról tudnunk kell.

KIK IS AZOK AZ INDIÁNOK?

Az indiánok Amerika őslakói, akik Ázsiából vándoroltak az „új világba”. Elnevezésük (spanyolul: los indios) Kolumbusz Kristóftól származik, aki a korabeli szokásnak megfelelően, amely szerint minden az Indus folyótól keletre élő népet ezzel a névvel illettek, az Újvilág őslakóit indiánoknak hitte. Ez a gyűjtőfogalomként (1) elterjedt név évszázadokon át lehetővé tette a politikai érdekeknek megfelelő egységes indiánkép kialakítását „a nemes vadembertől a primitív barbáron át a vérszomjas rézbőrűig”.

Az indián nép ősei több hullámban érkeztek és az új viszonyokhoz alkalmazkodva sokszínű kultúrát teremtettek. Zsákmányoló életmódjuk – a kukorica, bab- és tököfélék, burgonya, paprika, paradicsom stb. házasítása következtében az első évezredben a földműveléssel is kiegészült. Ennek ellenére a törzsek többségének életformájára a halászat, vadászat és a gyűjtögetés volt jellemző. Politikailag jól szervezett államaikat és magas kultúrájukat a gyarmatosítók szétverték, lerombolták, értékeiket elrabolták. (2) Ezzel párhuzamosan folyt, döntően erőszak alkalmazásával a keresztény hitre térítésük, őseik vallásának üldözése. A durva, kegyetlen erőszak hatására a karib-tengeri szigetvilágban és Argentínában az indián lakosság nagy része elpusztult. A maradék jövője is kérdésessé vált. (3)

Eredetük, történelmük, kultúrájuk (művészetük és vallásuk) iránti széles körű politikai, tudományos és irodalmi érdeklődés élénk, az amerikai földrész „fehér ember” általi felfedezése óta. Az európai irodalmak is ettől kezdve foglalkoznak velük, mindig a saját irodalom fejlődése és érdeklődése szerint értelmezve azt. (4) Az indiántörténet az észak-amerikai indiánok és a fehérek harcait, az indián nép hősi pusztulását leíró történet. Az indiántörténet egzotikumával nagy hatást gyakorolt és gyakorol ma is a serdülő ifjúságra. A 20. század fordulóján, de különösen az 1910-es években „tombolt az indiánláz...” (5) Az indianismo irodalmi irányzat a romantika idején, amely az 1840-es években bontakozott ki Brazíliában, s az irodalomban meghonosította az indián alakját. Tetőpontját J. de Alencar műveiben éri

el (1857, 1865, 1974), ahol a „mitizált indián szinte olyan, mint egy középkori kóbor lovag”. Magyarországon J. F. Cooper, May Károly (Carl May), Donászy Ferenc, Hosszúlándzsa (Pl. Két kicsi hód c.) és Borvendég (Deszkáss) Sándor („Fehér Szarvas”) művei gyakorolták a legnagyobb hatást. (6)

KAPITALIZMUS=TÁVOLODÁS A TERMÉSZETTŐL

A kapitalizmus térhódítása együtt járt a városok lélekszámának ugrásszerű növekedésével, a vidéki (falusi), természetközeli életforma visszaszorulásával, ami a gyermekek és ifjak erkölcsi, szellemi, fizikai állapotára is hatott, döntően kedvezőtlenül. Az ifjúság, a polgári társadalom és állam jövőjéért aggodók a 19. század második felében megoldást kerestek a veszély elhárítására, a fiatalok és a természet termékeny kapcsolatának javítására, a fiatalok saját, közösségben átélt önállóan ható világának megteremtésére, a lélekben és testben erős, ügyes, bátor, talpraesett, magát minden helyzetben feltaláló, önzetlenül segítőkész személyiség kibontakoztatására legalkalmasabb formát (keretet), eszköz- és módszer-rendszert. Az amerikai, angol, német próbálkozások és Baden Powell erőfeszítésének átütő sikere az irodalomból ismert. (7) Tudjuk, hogy Thomson Seton indián romantikára épülő próbálkozása sem maradt hatástalan a formálódó cserkészetre (boy scout). Magyarországon hamar követőkre talált Bi Pi, és a hazai mozgalom története fő vonásaiban már ismert, noha értelmezésében és értékelésében nem csekély, főként politikai és vallási meghatározottságból adódóan különbségek mutatkoznak. (8) A 20. század fordulójától napjainkig eltelt, immáron több mint száz esztendő alatt, a magyar cserkészlet is sok tekintetben változott, befolyásoltan az éles fordulatokban bővelkedő történelem, a korszellem és a neveléstudományok eredményei által. A serdülő- és ifjúkor jellemzői és az ebből fakadó igények viszont alig. A romantika iránti vágy, önmagunk kipróbálása, a közösségi élet tükrében történő megismerése, lehetőségeink határának, ha kell áldozatok árán történő kitapintása, a család felnőtt tagjaihoz fűződő szoros kötelék lazítása, a leválás fájdalmas, de elkerülhetetlen előkészítése, a világhoz fűződő viszony lényegének megragadása ma is jellemzője a felnövekvő nemzedékeknek. Az „indiánosdi”, más – pl. cowboy, betyár, huszár, nomád íjász stb. elemekkel keveredve, vagy „tisztán” máig virul, élő eleven valóság. S mintha az 1988/89-es politikai változások nyomán reneszánszát élné, az irodalomban és a gyakorlatban egyaránt. (9)

NEM MINDEN INDIÁN „INDIÁN”!

Világosan meg kell különböztetnünk, miként ezt az érintettek meg is tették és teszik, a magyarországi „indiánokat” és az „indiánozókat”. Előbbiek eredeti forrásokból, tudományos eredmények alapján tájékozódva, minden tekintetben a hiteles formákat használva kezdték el és élük ma is, felnőtt korukban, szabad idejükben az indián – létformát. Az „indiánosdit” játszókat viszont, döntően a nagyhatású, indián romantikát közvetítő irodalmi művek (esetünkben e művek egyik alkotójának közvetlen és közvetett útmuta-

tásával is élve) hatására játsszák, egy-két saját készítésű kelléket alkalmazva az „indiánost”. (10) A hazai cserkészletben Strilich Pál, a mozgalom egyik kiemelkedő alakja (11) ismerte fel a „fiúk fogékonyágát” az indián romantikára. A szövetség hivatalos lapjában a *Magyar Cserkészben* ő írta a „Nagy Főnök” leveleit. Az 1925 és 1927 között megjelent öt indiánozásról szóló könyve és az említett levelek készítették a fiatalokat, hogy induljanak el bátran a „nemes vadember” ösvényén, alakítsanak indián őrsöket=törzseket, mutassanak példát a természet ismeretében, tiszteletében, védelmében, így is teljesítve a cserkészlet hatodik törvényét. (12) Történetünk néhány fontos szereplője közül (Sztrilich kötetének megjelenése idején) Baktay Ervin átlépte 20. életévét, Borvendég (Deszkáss) Sándor még csak tizenéves, Wisler József pedig épp, hogy megszületett (1923). Baktay lett az autentikus indián létforma hazai kezdeményezője és vezéralakja, Borvendég, irodalmi hajlama készítésére az indián kultúra és életforma hitelesnek tűnő, de a szakértők által erősen vitatott terjesztője, az érdeklődő fiatalok tanácsadója, Wisler pedig az 1945 utáni „indiánozás” egyik ágának súlyos büntetését elszenvető „főnöke”.

A klasszikus indián tárgyú regények, az *Egri csillagokkal*, *A Pál utcai fiúkkal* vetekedve a serdülő fiatalok újra és újra olvasott és lejátszott, rajzolt, vonzalmat és mély megrendülést okozó olvasmánya volt, főként a hangosfilm megjelenéséig. De megjelent az indián – törzsfőnök és egyben sikeres katolikus térítő pap képében – a *Regnum Mariánum* papi közösség közkedvelt lapjában, a *Zászlónkban* is, már 1912-ben. (13) Baktay Ervin, a festőnek készülő ifjú a némafilmek hazugnak és sértőnek ítélt indián ábrázolását látva szakított a serifsséggel (14) és kezdett barátaival hitelességre törekvő indián életformát követni, Montana államban élő bátyja hatékony támogatását élvezve. A barátaival megtett első lépéseket indiai meghívása (15) szakítja meg. Társai nem folytatták kezdeményezését.

Míg ő ottani kutatásai és élményei alapján könyvek sorát írja, itthon a Barcsayba járó Borvendég (Deszkáss) Sándor – valószínűleg – VI–VII-es korában, néhány társával megalakítja a „Tizenkettők Szövetségét” más néven a „Magyar Indiánok Egyesületét”. Széles körű nemzetközi levelezésbe fognak az indiánok segítése, megmentése érdekében. Ennek kapcsán kerülnek kapcsolatba az „Amerikai Indián Szövetséggel”, amely „az egész Észak-Amerikára kiterjedő nagy szervezet” volt. A szövetség vezetése méltányolta 1929 óta tett erőfeszítésüket, Borvendéget főnöki címmel és „Fehér Szarvas” névvel jutalmazták. (16) Időközben Baktay visszatért Indiából, Borvendég pedig megkezdte tanulmányait az Orvostudományi Egyetemen. A 41 éves sikeres orientalista 1931-ben, az 1924-es kezdeményezést felelevenítve, Zebegényben megszervezte az első indián tábort, ahol mindent az eredetiség uralt, s a résztvevők – ekkor női résztvevők nélkül (17) – mélyen átérezve szerepüket, éltek a pillanatnyi szabadság nyújtotta lehetőséggel. A „dunai” indiánok ettől kezdve, minden évben felállították Ti-pi-jüket, elszívták a békepipát, eljuttatták az indán táncokat, és szabadidejüket az eredeti indiánok mindennapjait követve töltötték el. Borvendég, 1934-ben, ha rövid ideig is, de kijutott az amerikai indiánokhoz, ahol rajzkészségével segítette induló folyóiratukat. Úgy tűnik, Baktay tudott Borvendég középiskolás-kori munkájáról és ő hívta meg őt, törzséhez”. (18)

Az első találkozásról és a „Heverő Bölény” törzsének tábori életéről cikket írt a *Zászlónk*-ban „Indiánok a magyar Dunán” címmel, amelyet 1937. október 15-től 1938. június 15-ig folytatásokban közöltek. (19) Borvendég 1934-től 1938-ig volt az Allgokin törzs tagja. A *Földgömb* című folyóiratban Baktay és Deszkáss egyaránt közöl indián tárgyú írást. (20) Időközben Borvendég két évfolyam látogatása után egy évig jogot hallgatott, majd „anyagi okokból” kénytelen volt abbahagyni egyetemi tanulmányait. Hogy pontosan mikor s miért romlott meg a viszony a két „törzsfőnök” között, nem tudjuk. Visszaemlékezések szerint ennek több oka volt: 1.) Borvendég állította, hogy járt Amerikában és élt az indiánok között. 2.) Ugyancsak ő állította, hogy ereiben indián vér csörgedez. 3.) Borvendég „indiánosdit” képvisel, a valós indián élet mindennapi tevékenységének gyakorlását nem vállalja. (21) Összegezve: „nem igazi indián”! Feltehetően vetélkedtek azért is, hogy az amerikai központ kit ismer el a hazai indiánok első emberének. A feszültség – 1938-ban – szakítással járt.

AZ „ÖSVÉNYEK” SOKFELÉ ÁGAZTAK

Amikor ez történt, a későbbiek egyik szereplője Lorenz József 13 éves, a 60-as évek üldözöttségének egyik alanya, Kaszanits József pedig éppen megszületik. (22)

A II. világháború kirobbanásának éve, 1939 Deszkás életében is jelentős állomás. Behívják katonának, karpaszományos őrmesterként szolgál és minden erejével az írói alkotómunkára összpontosít. (23) Hivatásos író szeretne lenni. 1940-ben megjelenik első, s talán legsikerültebb könyve, a „Sziklás Hegyek varázslója. Magyar ifjúból indiánfőnök” címen. (24) 1941-ben fia születik, Szegeden. (25) 1941-ben, 1943-ban és 1944-ben újabb kötetei kerülnek a főként fiatalokból regrutálódó olvasóközönségének kezébe. (26) 1943-ban ismét behívják katonának. Az 1944-ben, tehát az ország legnehezebb háborús évében kiadott, „Hét fekete hold. Beszélő regény a magyar ifjúsághoz...” című írása a hazai „indiánok” összefogását, a Magyar Abroncs létrehozását szorgalmazza. (27) Kötetei, cikkei kimutathatóan nagy hatást gyakoroltak a serdülő fiatalokra. Budapesten, Pápán, Kistarcsán, Nyíregyházán, Sopronban, Pécsen, Szegeden és Pesterzsébeten – és számos más településen is – egyének lettek „indiánok”, „törzsek” alakulnak, „Indiánokat Segítő Egyesület”, „Indián Védő Egyesület” kezdi meg működését. Ebben az évben közölték Baktay egyetlen ifjúsági regényét is „Jancsi nyeregbe száll” címen. Ebben ajánlotta a fiataloknak, hogy az „amerikai indiánok vonzó életformájához hasonlóan a természettel együtt élve” töltsék szabadidejüket. (28)

A katonai események Borvendéget – sokadmagával – Ausztriába sodorják. Amerikai fogságból tér haza. Hadnagyi rangját meghagyva 1946-ban igazolták. (29) A kis „indián palántákat” megtépázta a háború vihara, de az új, reményeket is tápláló nemzetközi és hazai politikai (anyagi és kulturális) viszonyok közepette ismét felemelik fejüket. A cserkészlet is munkához látott (indián törzseivel együtt), egyenlőtlen versenyre kelve az életben hagyott, illetve újonnan szervezett demokratikus gyermek- és ifjúsági szervezetekkel, amelyek politikai pártokhoz kapcsolódtak. A MKP, majd 1948-tól az MDP által minden eszközzel támogatott MADISZ és MÚSZ olyan előnnyel vett részt az „ifjúsági egységért” vívott harcban, amelyet a versenytársak, komoly társadalmi támogatottságuk mellett sem tudtak ellensúlyozni.

A szovjet katonai megszállás, az ország súlyos gazdasági helyzete, az egyre durvább belpolitikai harc ellenére a „Heverő Bölény” népe ismét a tábortűz mellett merengett, immáron hölgy indiánokkal gyarapodva. Borvendég új könyvén dolgozott. Tagja lett az Írószövetségnek. Fiatal olvasói levélben kértek tőle tanácsot, mások meghívták cserkészcsapatuk indiánjai közé és tiszteletbeli (parancsnokukká) főnökükké választották. (30) 1946-ban megjelent a „Rézbőrű Messiás” című könyve. Az országszerte, szétszórtan és egymástól függetlenül létező apró „törzsek” jövőjét úgy próbálja biztosítani, hogy tárgyal gróf Teleki Lászlóval, a Magyar Cserkészszövetség külügyi vezetőjével, javasolva: „emeljék be” indiánjait a mozgalom keretei közé. Erre nem került sor. Nyáron megrendezték a budai hegyekben az I. Országos Indián Napot. Tervezték a Nagy Magyar Indián Abroncs létrehozását, tehát az ország valamennyi „indiánjának” összefogását. (31) Az 1923-as születésű Wisler József, Borvendéghez hasonlóan levelezik az Amerikai Indián Szövetség elnökével. Ezen a nyáron veszi át a pécsi 47. sz. Szent László Király cserkészcsapat parancsnokságát Éber Alán ciszterci szerzetes. (32) Nekik lesz meghatározó szerepük a későbbi „katakomba cserkészlet” megteremtésében, fenntartásában és kiterjesztésében. De a győri „Darázs” őrs történetének kezdeményei is ide vezethetők vissza. (33)

GYANÚTLAN GYANÚS INDIÁNOK

A többnyire biztató kezdeteket törte derékba az oktogoni eseményt (34) követő megtorlás, az egyesületek, főleg katolikus ifjúsági egyesületek feloszlata, vezetőik üldözése, vagyonuk eltulajdonítása. Ennek a kommunista ellencsapásnak lett az áldozata a Magyar Cserkészszövetség is. A belügyi támogatással helyükbe lépő Magyar Cserkészfiúk Szövetsége (MCSFSZ), amelynek hivatalosan megfogalmazott feladata a mozgalom „demokratizálása” volt, nem tudta megnyerni a cserkészletben alakulása óta jelen lévő katolikus vezetőknek és tagoknak azt a részét, akik hajlíthatatlanul ragaszkodtak vallásos meggyőződésükhöz s e tekintetben nem voltak hajlandók engedelményeket tenni, még indokolt taktikai megfontolásokból sem. (35) Az 1947-es franciaországi cserkész világtalálkozón résztvevő magyar delegáció tagjainak, a nyugati országok cserkész vezetőivel folytatott hivatalos és félhivatalos, vagy magán megbeszélései nem maradtak ismeretlenek a belügyi szervek előtt, akik – szovjet tanácsadók parancsai szerint – minden nyugati vonatkozású jelenséget „ellenségesnek” minősítettek és írásba foglalva „jegelték”. (36)

1947/1948, a „fordulat éve”, a békeszerződés okozta csalódás, a koncepciók perek, az iskolák államosítása, a katolikus egyház elleni koncentrált roham a „demokratizálódó” MCSFSZ-nek is megálljt parancsolt. 1948 őszén a még működő cserkészcsapatokat választás elé állította a kormányzat: vagy belépnek (beleolvadnak) az úttörőcsapatokba, vagy végérvényesen befejezik törvényes működésüket. (37) A cserkészek zöme ez utóbbit választotta. Szeptember utolsó napján Pusztaszentjakabon megtartották az Országos Indián Napot. Az Abroncs létrehozásának lehetősége megszűnt, a lehangoltság diktálta a vezetők álláspontját: aki tudja, és akarja, egyénileg folytassa az „indiánosdit”. Egyetlen adatuk tesz említést arról, hogy a húsz körüli kis „indián törzs” kísérletet tett a MUSZ-on belüli működésre, de „kiszorultak” belőle. (38)

Az ÁVÓ veszélyesnek minősítette törekvésüket, azt állítva, hogy elvonják a fiatalokat a demokratikus ifjúsági szervezetektől (döntően a MADISZ-tól és az ÚSZ-től), vallásos és nacionalista nevelésben részesítik őket, akadályozzák a marxista-ateista nevelőmunkát, amerikai kapcsolataik révén veszélyeztetik a népi demokratikus államot (ügynökök, kémek stb.), az ifjúsági egység erősítése helyett megosztó szerepet játszanak. Ráadásul: népszerűsítik az amerikai életformát! Tehát: ellenséges elemek. A cserkész, az indián pusztá létével „gyengítette, aláásta” – hangoztatták a büntetőperek ítéleteit indokló jogászok – a népi demokratikus társadalmat és állami rendet. Persze nem voltak egyedül: a volt leventék, a KALOT, a KALÁSZ, az Emericana, a KIOE, a KLOSZ, a Mária Kongregáció, a Regnum Marianum, a Gyermekbarát Szövetség, a Cionista Fiatalok, a Sportegyesületekben „megbúvók”, és a felnőtt „reakciósok” egész hada (m.kir. honvédtisztek, csendőrök, rendőrök, egykori köztisztviselők, feloszlatott pártok vezetői, valamennyi hitfelekezet papsága, tőkéssek, földbirtokosok és leszármazottai, „svábok”, bundisták, kulákok) mind-mind „cserkész” és „indián” volt – a hatalom képviselői szemében.

AZ ELSŐ CSAPÁS, NEM AZ UTOLSÓ

A fentiekben jelzett gyanú alapján Wisler Józsefet és Zsátos Kálmánt 1949 januárjában(?) őrizetbe vette a nyomozó hatóság. Mivel Wisler, aki 1941-től volt tagja a cserkésznek és Borvendég könyvei, majd ismerkedésüket követően személyes tanácsai alapján fogott az indiánosdi szervezéséhez, majd 45 után az újjászervezéséhez és kiépítéséhez, szellemi készítőjét is kihallgatták Wislerék „Indián Cserkész Szövetség”-ének általuk kialakított elképzelés bizonyítása érdekében. Sajnos az ekkori kihallgatások eredeti jegyzőkönyvei máig nem kerültek elő. Amit tudunk, az a jóval később megtartott bírósági tárgyalás anyagából ismert. Az 1962-ben idézett 49-es jegyzőkönyvi részlet csak a Magyar Indián Abroncs gondolatának megszületéséről szól, és arról, hogy azt a cserkészeten belül gondolta megvalósítani. Ebben Borvendég említést tesz a szövetség egyik vezetőjével folytatott eredménytelen megbeszéléséről is. A műveit felsoroló jegyzőkönyvi részlet tartalma a jelentést készítő rendőr százados szerint a „bűntény elkövetését bizonyítja”. (39) Az Allgokin törzs korabeli vezetőjének tanúvallomása azt tartalmazza, hogy Borvendég ebben a helyzetben magáról minden felelősséget elhárított. (40) Tény az, hogy Borvendég egyik, 1962-es vallomásával szemben, ő nemcsak nem került „börtönbe”, de még csak nem is internálták, szemben „tanítványával” Wisler Józseffel és Zsátos Kálmánnal, akiket Kistarcsára „száműztek”, s mint később elbeszéljük, bíróság elé is állítottak.

Eközben, májusban, levél érkezett az Amerikai Indián Szövetségtől, hogy a magyar „indiánok” ismert képviselőivel (Baktay, Borvendég, Wisler) kapcsolatban álló és őket „testvérként” elismerő és rokonszenvéről biztosító elnök elhunyt. A levél érkezése időpontjának a későbbiek során, az egyik vádponttal kapcsolatban jelentősége lesz. Országszerte: Budapesten, Székesfehérváron, Szombathelyen, Egerben, Szegeden és Mohácson alakultak „indián” csoportok. Pécssett, a Csobánkán hozott határozatok szellemében megindult a „katakomba cserkészlet”, a cserkészlet szellemiségének és módszertaná-

nak dominanciájával. A vezetők, együtt a fiatalokkal, a cserkészetet „indiánosították és időszerűsítették”. (41) Borvendég művei, a cserkészetben szerzett gyakorlati tapasztalatok, a fiatalság nevelésében komoly eredményeket felmutató szerzetesek útmutatásai, intelmei, közvetlen irányító munkája – főként a kezdeti időszakban – segített az illegális szervezet felépítésében, a konspiráció fontosságának megértésében és gyakorlati alkalmazásának elsajátításában, a fiatalokat vonzó, tartalmukban a modern kereszténység lényegét ismertető és gyakoroltató program kimunkálásában, az ifjúsági vezetők képzésében, a generációváltások többé-kevésbé zökkenőmentes biztosításában, lebukás esetén az alkalmas magatartás megtanításában. (42)

Az 1944/45 és 1988 közötti politikai perek vizsgálatából tudjuk, hogy a szervezkedés kezdeményezői, majd a rövidebb-hosszabb ideig működő csoportok keresték a másutt szervezkedőket, hivatkoztak rájuk, időnként kapcsolat is jött létre közöttük. Nem volt ez másként az „indiánok” esetében sem. Nincs adatuk arra nézve, hogy Wislerék előzetes letartóztatásának, majd internálásuknak híre eljutott-e például a pécsiekhez vagy a többi csoporthoz. Az viszont érzékelhető, hogy megtorpanás, félelem és visszahúzóds – talán a per és annak a hírközlésben történő terjesztésének hiányában – nem következett be. Pedig ez volt a hatóság első csapása, amelyet a hazai „indiánokra” mért, ezúttal is bevetve a koholt vádak „bizonyítását” szolgálni kívánó jogtipró, embertelen praktikákat. Ez a „pofon” részecskéje volt a reakció, főként a katolikus egyház erejének megtörésére irányuló perek sorozatának, melynek „záró” aktusa az állam és az egyház között kieroszakolt megállapodás, a szerzetesrendek működési engedélyének megvonása, a hitoktatás céltudatos, a népi demokratikus rendszer alkotmányával és törvényeivel is ellentétes akadályozása volt. A hatalom egyik fő belpolitikai célja az ifjúság egészének marxista-ateista nevelése, a valláserkölcsi nevelés lehetőségének minimumra csökkentése. Ez ellen kezdett szívós küzdelmet, sokadmagával az „indiánok” tábora, különösen a valláserkölcsi alapon dolgozó „törzsek”.

NEM LESZÜNK ÁRULÓK!

A pécsiek „Nem leszünk árulók!” fogadalma, ezt a makacs elszántságot juttatta kifejezésre, és az ellenállás útjára lépők döntő többsége hű is maradt ehhez.

A pécsi Nagy Lajos gimnáziumból kirajzottak, de a még középiskolás korúak is az öszszes helyi sportegyesületet fel tudták használni „fedőszervként”, segítőkész sportvezetők közreműködésével. A „Darazsak” sportja a vívás volt. A versenyekre utazás jó alkalom volt a kapcsolatok ápolására, gondolatok cseréjére, kapcsolatépítéssel összefüggő kérdések megbeszélésére, döntésekre. Közülük többen foglalkoztak az ország elhagyásának gondolatával, már a politikai fordulat előszelét érezve. Néhányan meg is tették ezt a sorsdöntő lépést. A többiek, kapcsolatot tartva Pannónhalmával, P. Jámbor Mike tanácsait is figyelembe véve, gyakorlati közreműködését is élvezve végezték munkájukat, a már 1949-ben meglévő „Alkotmányuk” szellemében. (43) A hatóság figyelme különösen a győri Révay Gimnáziumban történtek után irányult a működésükre, és vált folyamatossá szemmel

tartásuk. (44) Egyik irányítójuk P. Éber Alán volt. Győrben Hámori Tamás, Szombathelyen Eiben Ottó, Pécssett Kelecsényi Ákos és Massi Dénes szervezte a „darazsakat”. Gedeon Miklós 1949-től volt tagja a szervezkedésnek. A Győr-Sopron Megyei RFK Politikai Nyomozó Osztálya „rá” szervezett egy besúgót/ügynököt, rajta keresztül szerették volna felderíteni az „egész Dunántúlt behálózó” szervezkedést. Miközben ezen fáradoztak, 1951 nyarán Pázmány Dénes átlépte a nyugati határt és a bécsi Pázmáneumban lelt otthonra. Őt követte Halmai Tibor is. Pázmány tudott a „darazsokról”, de ő nem volt tagja az „őrsnek”. Új otthonukból leveleztek – meggondolatlanul – az itthoni fiatal bencésekkel. Ezekben a levelekben hívták őket Bécsbe, és – az ÁVÓ szerint – a katolikus egyház helyzetére vonatkozó adatokat kértek tőlük. 1952 őszén „Ipper elvtárs hívta fel a győriek (ÁVH) figyelmét arra, hogy a budapesti „Talosztály” (a nemzetközi levélforgalmat ellenőrzők) elfogta Pázmány egyik levelét. Az I/2-b. alosztály azonnal – 1953 januárjában – beszervezte F. Ervint a levelező partnerek és baráti körük figyelésére. Október 10-én a HŐR Márialigetnél elfogta Pázmányt. A „darazsak” körül szimatoló ügynök ekkor tudta meg a gyanútlan Pálfaitól, hogy az „őrs” tagjai egyetemeken tanulnak, a csoportosulás lényegében szétesett, nem működik. Bár az ÁVÓ még 1954 februárjában is gyűjt adatokat a győri (Pálfai–Kustér) és a pesti (Csizmadia Imre Gerő) csoport vélt/valós tagjairól, akiknek zöme 15-17 éves bencés diák volt, de köztük található a pannonhalmi főapát neve is. Az adatgyűjtés 1954. április 3-án azzal zárult, hogy az illetékes rendőri figyelmeztetést javasolt a „darazsaknak”, a fiatakorúak esetében szülő vagy gyám jelenlétében. Gedeon Miklós további életét homlokegyenest ellentétes véleményezések közepette figyelték és próbálták gáncsolni. A róla szóló utolsó ismert ügynöki jelentés 1971-ből származik. A többiekéről is készülhettek ilyenek? Vagy csak a Hunyadi János Katonai Középiskolás múlt kísértett esetében?

A pécsieknél Bolváry Pál pálos szerzetes 1952. december 24-i szabadulása és bekapcsolódása a fiatalok „indián” munkájába jelentett kedvező fordulatot, a páter személyes tulajdonságai, igénytelensége, fiatalos lendülete, kitűnő pedagógiai érzeke okán. (45) Aczél László Zsongor megfogalmazásával élve Bolváryt a Gondviselés küldte. Három, eddig külön-külön dolgozó csoportot forrasztott egybe, amely 1953. január 18-tól „Sziklatábor” néven működött, az 1961-es letartóztatási hullámig. (46)

A „Darazsak” 1953 augusztusának vége felé szereztek tudomást arról, hogy a hatóság figyeli őket. Sietve összeültek Pálffy Aurél bencés tanár lakásán, és részletesen megbeszéltek, hogy őrizetbevételük esetén a kispapok kiszöktetéséről, a cserkészkedésről, benne a „Darázs”-őrs mibenlétéről, tagjairól és működéséről hallgatni kell, illetve szüneteltetést kell hangsúlyozni. Vallomásaik kedvezőtlen tartalma – hangsúlyozta a megbeszélésen Pálffy – az egész bencés rendet „bajba sodorná”. Az összebeszélés idejében történt, mert 1954 februárjában már folytak a kihallgatások. (47) Március 8-án 164 személyről, köztük Borvendég (Deszkáss) Sándorról kért a nyomozó hatóság jellemzést az illetékes Rendőrkapitányságoktól. Borvendég az ötvenes évek első felében különféle helyeken, más-más munkakörben dolgozott. (48) (1954. augusztus elején a miniszteri utasítás tisztoztatást rendelt el. Az óvodák könyvtáraiból minden „reakciós” könyvet el kellett távolítani, köztük

a Grimm-meséket és May Károly írásait.) Nincs adatunk arról, hogy a „Darazsak” ügyében kihallgatták-e vagy sem. Ha mégis, úgy annak ezúttal sem volt jogi következménye.

Nem így Wisler esetében. Őt 1953. szeptember 14-én a Budapesti Megyei Bíróság a népköztársaság megdöntésére irányuló szervezkedés tevékeny részeseként, valamint „külföldi szervezet (USA Indián Szövetség GF.) megbízottja részére adatgyűjtés megkísérlőjeként” 5 év és 6 hónapi börtönbüntetésre, 5 évig a közügyektől való eltiltásra, valamint 3000 forint értékű vagyonelkobzásra ítélte. A tárgyalás során Wisler védője javasolta a bíróságnak Borvendég (Deszkáss) Sándor tanúként történő meghallgatását, ám a bíróság azt szükségtelennek ítélte. Wisler társát, Zsátos Kálmánt 1953. szeptember 5-én „ítélet nélkül” engedték el Kistarcsáról. (49)

Kaposvárott viszont egy új csoport bontogatta szárnyait. Kaszanits József (50), akit a nyomozók „csapongó gondolkodású, szertelen, állandóan idegizgalomban élő” emberként jellemeztek, már a teológián a fiatalokkal való foglalkozás lehetőségein töprengett. Ebben volt segítségére Borvendég, könyveivel, levélváltásaival, személyes tanácsaival. Nagyvonalakban ez volt a helyzet az „indián fronton”, amikor beköszöntött egy rendkívüli eseményekben bővelkedő esztendő, 1956.

'56-BAN AZ „INDIÁNOK” IS KIÁSTÁK A CSATABÁRDOT

Jeges ár, gyermekbénulási járvány, politikai foglyok ügyeinek felülvizsgálata, Petőfi Kör vitái: és már bontják is zászlójukat a szegedi egyetemisták, hogy kezdeményezésükre, valamint a hatalom pimasz és esztelen reagálására meginduljon az áradat, a rendszer megújításának, vagy az 1945 és 47 közötti polgári demokrácia újraélesztésének, jelentéktelen körben pedig a 45 előtti állapotoknak valamiféle korszerűsített változata helyreállításának reményével. Ezeknek a fényes-véres (október 23. és november 4. között) ,eksztázisban átélt napoknak – az „indiánok” is részesei, nem tudni hányan cselekvő részesei voltak, olykor fegyverrel a kézben. A nemzeti függetlenség és az emberi szabadság visszaszerzésének vágyán túl, mindenki, egyénenként és csoportonként saját kívánságának, szükségleteinek kielégítését is remélte, várta ezeknek a harcoknak eredményeként. A cserkészek mozgalmuk újraindítását, az „indiánok” romantikus játékkuknak, életformájuknak szabad élvezetét, az „indiánosított” katolikus fiatalok a betiltott szervezeteik törvényes működésének biztosítását, az új mozgalmak elfogadtatását, a társadalom adott csoportja támogatásának zavartalan hasznosítását, eltulajdonított vagyonuk visszaadását, vagy értéküknek megfelelő kártalanítást várták. Többen remélték, végre feljuthatnak választott egyetemükre, főiskolájukra, végzettségüknek megfelelő állást kaphatnak, előbbre rukkolhatnak az intézményi-vállalati ranglétrán, kijuthatnak külföldre, veszély nélkül levelezhetnek más országokban élő rokonaikkal, ismerőseikkel stb. A koncepciós perek elítélteit pedig szabadságuk visszanyerésében, jogi-politikai-anyagi rehabilitációjukban bíztak. Borvendég (Deszkáss) Sándort munkahelyén (51) beválasztották a munkástanácsba, gyűjtést szervezett – eredményesen – az éhező budapesti íróknak, egy adat szerint cserkészjelvénnel dekorálva jelent meg

a Cserkészszövetség újraindítását célzó megbeszélésen, és reménykedett abban, hogy írói pályája elől elhárulnak az általa vélt politikai akadályok. Az újrakezdés, minden téren, így a cserkészek körében is jelentős nézetkülönbségek ütköztetésével történt, melyekben nem nehéz felismerni a mozgalom születése, de különösen a 30-as évek óta erőteljesen érzékelhető irányzatbeli eltéréseket. (52)

Mindezeknek a vágyaknak, kezdeményezéseknek, reményeknek drasztikusan vetett véget a szovjet katonai invázió, mely a nyugati nagyhatalmak, elsősorban az Egyesült Államok éppen regnáló elnöke és közvetlen tanácsadóinak közönye miatt következhett be. Nem tudjuk, hogy 1956. november 4-ét követően hány „indián” hagyta el az országot, hányan áldozták életüket a szabadságért, vagy álltak át a győztesek oldalára. (53) Arról sincs tudomásunk – csak gyanítjuk –, hogy Wisler átmenetileg hazatérhetett és csak az ’57 első heteiben vitték vissza az internáló táborba. Azt viszont igen, hogy Borvendéget munkahelyéről elbocsájtották, de 56-os tetteiért nem került bíróság elé. (54) A pécsiek sem úszták meg „szárazon” Aczél László művéből hiteles és részletes leírást kapunk az ÁVÓ vizsgálati eljárásáról és a bíróság „igazságszolgáltatásának” mikéntjéről. (55)

A kialakult helyzetben, a kádárista konszolidáció példátlan megtorlás körülményei között Borvendég, aki ekkorra már túllépte a negyvenedik életévét, kísérletet tett egzisztenciális és politikai helyzetének megszilárdítására. Egy néprajzi jellegű folyóirat tervéhez kért Ortutay Gyulától támogatást, amely valamennyi elnyomott nép életének alakulásáról adott volna tájékoztatást olvasóinak. Próbálkozása kudarcba fulladt. 1957 végén nem sikerült kibékülnie Baktayval, aki ilyen tárgyú levelére még csak nem is válaszolt. Ő már 1955 óta elsősorban a Hopp Ferenc Keletázsiai Múzeum ügyeivel foglalkozott. Az 1931-ben alakított indián „törzsét”, amely változatlanul a Kőgesztesi apró szigeten állította fel Ti Pi-jeit más vezette, olyasvalaki, aki a legcsekélyebb rokonszenvet sem mutatta Borvendég iránt. Mindezek ellenére a legtanulságosabb és egyben a politikai rendszer működése kiszámíthatatlanságának egyik ékes bizonyossága a Wisler-ügy végkifejlete. Ügyében ugyanis a Legfelsőbb Bíróság 1957. május 21-én megtartott nyilvános ülésén az a határozat született, hogy az őt sújtó ítélet törvénytörő, ezért az első fokú bíróságnak újra kell tárgyalnia. A terhelt – olvasható a határozatban – „a cserkész szövetség felbomlása (sic! GF.) után más személyekkel együtt továbbra is fenntartotta a szervezetet, de illegálisan. E szervezet célja az amerikai életforma népszerűsítése, a demokratikus ifjúsági szervezetek tevékenységével szemben bomlasztó hatás kiváltása volt. Ezen kívül [...] az indián cserkész szövetség két tagját arra hívta fel, hogy a szombathelyi határőrség (HÓR) létszámát és elhelyezését állapítsa meg és azt vele közöljék”. A Budapesti Megyei Bíróság – szövege a határozat szövege – „az ügyet nem kellően derítette fel”. Tisztázniuk kellett volna a szervezet célját, működését, szervezeti felépítését, Wisler tevékenységét és azt, hogy a szervezetnek voltak-e más tagjai, ha igen „azokkal szemben történt-e bűnvádi felelősségre vonás”. Az I. fokú bíróság csak Wisler vallomására alapította ítéletét, egyéb bizonyítást „nem vett fel”. Az általa megbízottakat sem idézte be, hallgatta meg. (56) Iratellenes, hogy Wisler „tárgyalási vallomása lényegében megegyezik a nyomozati vallomással”, ti. Wisler a tárgyaláson lényeges körülményekre vonatkozóan módosította a nyomozati vallomását, másrészt azokra őt a bíróság meg nem

hallgatta.” A tényállás tehát nem volt megalapozva, az „ügy elbírálásra alkalmatlan volt”. (57) A „szervezkedés és hűtlenség” vádjával elítélt Wisler-ügyet újra kellett tárgyalni. Erre 1957. augusztus 6-án került sor. A Budapesti Megyei Bíróság ezúttal minden vádpontot alaptalannak minősített és „bizonyítottság hiányában” Wislert felmentette. (58) Sorsának további alakulását nem ismerjük.

PRÓBÁLKOZÁSOK: SIKEREK, KUDARCOK

Borvendég – 56-os szereplése ellenére – a pártállam egyetlen gyermekszervezetének az Úttörő Szövetségnek égisze alatt próbálta a fiatalok hatásosabb nevelésének szolgálatába állítani az „indiánosít”. A szövetség, a KISZ-hez hasonlóan igyekezett, sajtójával is vissza-, illetve magához édesgetni a gyermekeket és fiatalokat. A *Magyar Ifjúság* induló számaiban ezért láthatók a világszerte körülrajongott, vonzó küllemüket mutogató színésznők, a könyvnyüzene és a sport körülrajongott figurái. Ezeket gyorsan és hatásosan kiparancsolta a pártvezetés. (59) Hasonló megfontolás vezette az MÚSZ vezetésének és a *Tábortűz* című képes magazin szerkesztőségének egy részét. Már a lap induló számának címlapján is indián kisfiúk láthatók, majd a vadnyugati történetekkel felváltva szerepelnek, képregények sorozatainak szereplőiként. (60) A gyermekmozgalom vezetőinek egy része úgy gondolta, hogy az indián romantikát nemcsak a gyerekek megnyerése, hanem a természet megismerésére, védelmére nevelése terén is hasznosíthatják. Itt találkoztak – ha rövid időre is – a MÚSZ és Borvendég törekvései, ilyen megfontolás alapján lett szerződéses külső munkatársa a magazinnak, a Rádiónál végzett riportersége mellett. A *Tábortűz* 1957/13-as számában jelent meg első írása: „Én, nagy harcosok unokája, Foltos Szarvas üzenem: mindent elmondok a totemekről, szellemekről, táborokról, képirásról, a jelbeszédéről, meg amiről csak hallani akartok”. És rendszeresen megjelenő írásaival mozgósította a gyerekeket országszerte a „Nagy Erdei Testvériség”, a természetvédelem gyakorlására. Riporterként rendszeresen járta az országot, látogatta az úttörőtáborokat, tanácsokkal látta el a természetvédő „indiánokat”. A hatóság, összhangban a MÚSZ elnökével, nemkívánatos, céltudatos ellenséges tevékenységnek, tehát azonnal beszüntetendőnek minősítette. Ez ellen a lap szerkesztőségének Borvendég munkájával rokonszenvező része sem tudott mit tenni, így a „Foltos Szarvas” szerzőjét menesztették. 1960-ban már nem jelent meg írása a *Tábortűz*-ben, sem Foltos Szarvas, sem saját indián neve alatt. (61) Közben, kaposvári meghívásra előadást tartott az 56-os eseményekről, elismerően. Dolgozott új regényén a „Fekete Hegyek lesújtanak” címűn, amit nem adtak ki, fiát pedig nem vették fel az Orvostudományi Egyetemre. Úgy tűnt vesszőfutásának – ismétlődő alkalmazkodási próbálkozásai ellenére – nincs vége. Pedig még hátra volt a „fekete leves”.

Időközben a pécsiéknél generációk váltották egymást, a harmadik-negyedik generáció már a „Krisztusi Magyar Ifjúság” mozgalmaként dolgozott, a maga egyedinek tűnő, általuk csupán a Regnumiakhoz hasonlítható szervezettségű, szilárdságú keretben. 1965-től a munka ebben a formában megszűnt, a folytatás egyes plébániákhoz kapcsolódva történt. (62) A vonatkozó irodalomból nem tűnik ki ennek oka.

A Belügyminisztérium Somogy-megyei Rendőrfőkapitányságának III/III-as osztálya 1960 óta „Vadvirág” fedőnéven feldolgozó munkát folytatott Kaszanits József és társai ügyében. Az általa létrehozott „Soson” törzs 1958 óta működik. A „K” ellenőrzés adatai szerint – olvasható az 1962. október 10-én kelt javaslatban – „az országban nagyobb létszámú »indián mozgalom« működik”. A kaposvári szervezkedés Borvendég könyveinek hatására indult. Négy tag (63) kihallgatása alapján bizonyítható, hogy Kaszanits hatására a közösségi élet „átlépte a játékosság” határát és vallásos nevelést is folytattak. Politikai elképzeléseik jegyében „vérszerződést” is kötöttek. A csoport szellemi vezetője Kaszanits, a gyakorlati munka irányítója Lőrincz Ferenc volt. Az egykori kispap tehát a háttérből irányított, ezzel is csökkentve az esetleges támadási felületet. Ez a megoldás, tudjuk, országos gyakorlat volt. A tagok beléphettek a KISZ-be, de ott tevékeny szerepet nem vállalhattak. Az MHS is csak arra volt jó – hangsúlyozták a belügyesek –, hogy fegyverhez, lőszerhez jussanak. Ezeket rejtegették. A csoport tevékenységében a politikai tartalom – a KISZ és az úttörők ócsárlása, a szovjetellenesség, 56 szellemének élesztése stb. – Borvendéggel felvett kapcsolat nyomán erősödött meg és 1962-ig hatott.

A „VADVIRÁG” AKCIÓ. A BM LESZÁMOLÁSRA KÉSZÜL

A meglévő adatok és vallomások alapján 1962. szeptember 27-én hozott határozatot a Somogy-megyei Rendőrfőkapitányság III/1-es alosztálya a nyomozás elrendeléséről. Kaszanits Józsefet a Btk.127. §-ának b. pontja alapján izgatással, a 195. § 2. bekezdése szerint lőfegyverrel való visszaéléssel, a 207. §-ra hivatkozással pedig az „egyesülési joggal való” visszaéléssel gyanúsították. Ennek alapján előzetes letartóztatásba helyezték: szeptember 29-én Kaszanits Józsefet, október 15-én Borvendég (Deszkáss) Sándort és Lőrincz Ferencet, november 2-án Balázs Károlyt, négy napra rá pedig Szabó Gábort. A hatóság kézre kerített: egy könyvelőt, egy sajtóelőadót, egy műszaki rajzoló, egy postaműszerészt és egy rádiótechnikust. Borvendég kivételével valamennyien a 30-as évek elején születtek. A házkutatások során Borvendégék sashalmi lakásán indián tárgyú könyvek, „A Fekete hegyek lesújtanak” c. regényének kézírata, egy Veres Pétertől kapott levél, és a koncepciók ügyek esetében szinte elmaradhatatlan külföldi valuta, 1 drb. Cruzeiro került „horogra”. (64) Kaszanitsnál találtak körülbelül 200 levelet, köztük Borvendég által írtat is. A súlyos ítélet javasolásához szükséges fegyverek és lőszer nem kerültek elő. A Belügyminisztérium átírt a Művelődésügyi Minisztériumnak és a MÚSZ elnökének 1962. december 24-én. Igazolást kértek arról, hogy tudnak-e engedélyezett és bejegyzett „indiánusok” elnevezésű egyesületről. A válasz nemleges volt. A MÚSZ Országos Elnöksége nevében Szabó Ferenc titkár válaszolt. Idézzük: „»az indián törzs« elnevezésű csoportosulás az úttörőmozgalomtól idegen, tevékenységüket nem szerveztük és nem engedélyeztük. Megalakulásuk, munkájuk az Úttörő Szövetség engedélye és hozzájárulása nélkül történt [...] az indián törzs vezetőivel és tagjaival semmilyen hivatalos kapcsolatot nem tartottunk, s nem bíztuk meg a törzs tagjait, hogy gyerekek körében, Nagy Erdei Testvériség vagy bármilyen más néven csoportosulásokat szervezzenek, vezessenek. Ilyenek létét károsnak tartjuk”. Borvendéget

külső szerződéses munkatársként foglalkoztatták 1960. januárig. „Azóta – hangsúlyozta a MÚSZ hivatalos állásfoglalása – vele mindennemű kapcsolat megszűnt és az Országos Elnökségtől semmilyen megbízást nem kapott, tevékenységét nem ismerjük, nem támogattuk.” A hatóság az indián „horogkeresztről” is olyan szakvéleményt várt, ami bizonyítja, hogy az „indián” vezetők, de legalábbis Borvendég és Kasszanits a swastika alkalmazásával 45 előtti náci vonzalmukat akarták burkolt formában évtized múltán is kifejezni. (65) Bodrogi Tibor professor, a Néprajzi Intézet igazgatója viszont egyértelmű nemleges választ adott. A házkutatások alkalmával megtalált egyetlen forgópisztollyal kapcsolatban pedig a hivatalos fegyverszakértő jelentette ki: használhatatlan, emberi élet kioltására alkalmatlan.

A hatóság – ezt több koncepció per anyagának tanulmányozásakor tapasztaltuk – előszeretettel készített a nyomozati anyagok alapján vázlatrajzokat az illető szervezkedés kiterjedéséről, a vezetés, a szervezet felépítéséről, feltételezett vagy valós nemzetközi kapcsolataikról. Jelen esetben is készült ilyen „»Indiánok« elnevezésű összeesküvés ügy szervezeti felépítése” címmel. Ennek középpontjában Borvendéget helyezték, a két budapesti törzs, a „Fekete láb” és a „Dakota” szomszédságába. Kelet-Magyarországon látható a „Nárcisz” csoport (leány-törzs) Nyíregyházi székhellyel, Debrecenben a „Belován” törzs, Békéscsabán pedig a „Mohikán”. Nyugat-Magyarországon a kaposvári „Shoson” törzs, Székesfehérváron és Fonyódon pedig egy-egy „magányos harcos”. A pécsiek és a „Darazsak” még utalásszerűen sem szerepelnek a vázlaton, a vizsgálati anyagban viszont a pécsiek igen. (66) Az indián csoportosulásokat jelző vázlaton név szerint szerepelnek – különböző jellel ellátva – a gyanúsítottak és a letartóztatottak. A vizsgálati anyagban szereplők nevével összevetve ezt a névsort, kiderül, a vázlat hiányos. Fel van rajta tüntetve a vád kimódolása szempontjából jelentőséggel bíró USA (New York), és Csehszlovák kapcsolat. (67) Az öt gyanúsított és a huszonnégy tanú vallomásai, az ügynöki (köztük a fogdaügynöki) jelentések, valamint a házkutatások során elkobzott tárgyi bizonyítékok alapján azt állították a vizsgálat vezetői, hogy Borvendég (Deszkáss) Sándor a szervezkedés feje, aki már háború előtt hozzákezdett a hazai „indiánok” országos összefogásához (Magyar Indián Abroncs), ehhez támogatást kapott New York-ból. 1945 után folytatta ezt a munkát, és az ÁVÓ 1949-es figyelmeztetése ellenére továbbra sem hagyott fel vele. Előbb a cserkészetet, majd az Úttörő Szövetséget és a KISZ-t (68) igyekezett „fedőszervként” használni nacionalista, vallásos, szovjetellenes, 56 szellemét éltető gyermek- és ifjúságnevelési elgondolásainak hatékony érvényesítése céljából. Nemcsak tanácsokat adott a hozzá fordulóknak, de országos szervezőmunkát is végzett, szükség esetén – pl. a kaposvári csoport bomlásakor – erélyesen fellépett a munka továbbfolytatása érdekében. Az 1956-os forradalom és szabadságharc idején tevékenyen részt vett annak támogatásában, jogosságát, jelentőségét, folytatásának szükségességét számos megnyilatkozásában hangoztatta. Ezt a szellemiséget igyekezett érvényesíteni valamennyi „indián” csoportosulás, de a „Nagy Erdei Testvériség” kibontakoztatása esetében is. Bár nem mindenki és nem mindenben értett vele egyet, többnyire azonos célok érdekében dolgoztak. A kihallgatások során – Borvendéget tizenkét alkalommal hallgatták ki és öt önvallomást írtak vele, fogdaügynökének hatékony befolyása mellett – ellentmondások, mentegetődzések egyaránt elhangzottak. (69)

A BM Vizsgálati Osztály is érezte, hogy az összegyűjtött adatok nem lesznek elég-ségesek a vádemelési javaslat előterjesztéséhez. Úgy látták: 1.) „Nem eléggé tisztázott (az) ellenforradalmi cél érdekében kifejtett tevékenység.” 2.) „Nem állnak rendelkezésre adatok...másutt volt-e ilyen.” 3.) „Pontosan nem tisztázott a lőfegyverrel és lőszerrel való visszaélés.” Ehhez a bizonytalansághoz nyilván hozzájárult Borvendég kezdetben határozottan tagadó, majd a célokat illető árnyaltabban fogalmazó védekezése is. Tagadta, hogy politikai céllal, tudatos országos szervezőmunkát végzett volna. Tagadta, hogy 56 megisméltetését kívánta és ennek jegyében foglalkozott az „indiánokkal”. Hangsúlyozta, hogy az ilyen jelenségek ellen – pl. Kaszanitsék esetében – erélyesen fellépett. (70) Amerikai kapcsolata 1946-ban, az Indián Szövetség halálával megszakadt, a csehszlovák (Laszlo Nagy) együttműködéssel sem értett egyet. Fia is csak a „Tanácstűz” gépelésében vett részt. Ő – hangoztatta vizsgálótisztje előtt – nem szervezkedett a népi demokratikus államrend megdöntésére, hanem becsületes, jellemes, talpraesett, természetszerető, hazájukat szerető fiatalokat akart nevelni a jövő számára. Ezt a jövőt pedig, a politikai rendszer problémáit látva, egy folyamatos, hosszas belső átalakulás eredményeként, polgári demokrácia formájában képzelte el.

Borvendég nem volt egy hős, mártír alkat, csupán egy hányatott életű, számtalan csalódástól meggyötört, fia jövőjéért aggódó javakorabeli férfi. Ráadásul, szorongatott helyzetében, erősen befolyásolható. Ezt a vizsgálója, a fogdaügynök céltudatos irányításával messzemenően ki is használta. (71) Ráhatásuk eredményeként, a kezdetben határozottan tagadó gyanúsított arról vallott, hogy 1960 nyarán, a konszolidáció jeleit tapasztalván a politikai rendszerrel addig vallott véleménye – ti. a rendszer életképtelen, foltozással nem lehet megmenteni – gyökeresen megváltozott, s a döntő fordulatot nála az okozta, hogy fiát végre felvették az Orvostudományi Egyetemre, azaz fia ráléphetett arra az útra, amelyről őt a 30-es évek elején családjuk anyagi helyzete leparancsolta. Súlyos hibájaként ismerte el, hogy a rendszer politikai ellenfelei előtt ajtót nyitott és ezzel a mozgalmat végérvényesen kompromittálta. Nem ő kényszerítette Kaszanitsékat a munka folytatására, hanem ő került a pap-könyvelő befolyása alá. Javasolta: adjanak lehetőséget neki, hogy egy hónap alatt megírja új regényét „A Nagy Főnök” címmel, amelyben mindent őszintén megír a történekről. A kötetet az „Olcsó Könyvtár” sorozatban jelentessék meg, 3 forintért, és a megjelenést az ítéletet követően úgy időzítsék, hogy minden olvasó számára világos legyen, az írás róla szól. (72)

BM TERVEZ, PÁRTKÖZPONT VÉGEZ

Az összegyűjtött nyomozati anyag alapján a BM illetékeseinek szakvéleménye kedvezőtlen volt. A „különböző körülmények miatt” (73) további operatív feldolgozó munkát nem lehetett folytatni. A BM és az Igüm (Igazságügyminisztérium) gépezete azért tovább „örölt”. Az ifjú Borvendéget, aki ekkor már másodéves hallgatóként lett gyanúsított az év végén „jogkövetkezmények nélkül” szabadlábra helyezték. A nyomozás 1963. január 22-én befejeződött. A vádirat is elkészült február 12-én. Borvendég (Deszkáss) Sándort és társait „összeesküvés

büntették előkészületével” vádolta az ügyészség. Az „indiánok” pere viszont elmaradt. A Budapesti Fővárosi Bíróság 1963. május 3-án kelt végzésében, hivatkozva a közkegyelemről szóló 1963.4. számú tvr-re (74) az eljárást megszüntette és erről az érintetteket értesítette. Az „indiánok” visszatérhettek szeretteikhez. Sorsuk további alakulását, adatok hiányában nem tudjuk nyomon követni. (75)

AZ „INDIÁN” NEM VÉSZ EL, CSAK ÁTALAKUL

Amíg őket szorongatta a BM VIII. Főcsoportfőnöksége, a Bakonyban – 1961-től – egy új történet kezdődött. A dunai és a bakonyi felnőtt „indiánok” máig tartó táborozásait nem annyira politikai célok, mint a „természet lágy ölén” fellelhető általános emberi szabadságvágy, a közösséghez tartozás és természetes létforma igenlése vezérli. A civilizáció soha nem remélt gyorsaságú terjeszkedése, annak minden kóros következményével együtt, irányítja ismét a társadalmak figyelmét a „vissza a természethez” rousseau-i útmutatás számtalan formában történő kipróbálására, gyakorlására, köztük az „indiánosdi”-ra is. (76)

JEGYZETEK

- 1.) Magyar Nagylexikon IX. köt. Bp., 1999. 844.
- 2.) Ld. Így látták. Indián és spanyol krónikák. Bp., 1977.
- 3.) Magyar Nagylexikon I. h. Az indiánok címszó szerzője a gyarmatosítás hatásáról azt írja: „(ez) erőteljesen érintette az indián népeket.” Dr. Kéri András joggal bírálja a címszó tudományos tartalmát, „Indiánok és a tudomány” c. írásában. Ld. <http://web.koif.bgf.hu/upload/menu-contend/doc/20...>
- 4.) Világirodalmi Lexikon V. kötet. Bp., 1977. 53–54.
- 5.) Uo. 54–55.
- 6.) Uo.
- 7.) Ld. Kápolnai József, Bodnár Gábor, Bakay Kornél és Gergely Ferenc műveit.
- 8.) Az 1988/89 utáni cserkészettel foglalkozó történeti jellegű katolikus irodalom túlzó, egyoldalú, indokolatlan ítéleteket hangoztat a mozgalmon belüli irányzatokkal szemben, élesen elítélve még a változó helyzethez hajlékonyan igazodni próbáló hitsorsosait is. IVASIVKA Mihály – ARATÓ László: Sziklatábor. A katakombacserkészlet története. Visszaemlékezések és dokumentumok. (1945-) 1948 –) Pécs, 1988. A szerzők egyébként jelentős mértékben járultak hozzá az ifjúsági ellenállás bonyolult országos hálózata történetének megismeréséhez. DIÉRA Bernadett: A pécsi „Fekete Hollók”, avagy a hitoktatás elméleti és gyakorlati keretei az 1960-as években. In Források, módszerek és útkeresések a történetírásban. (szerk.: Balogh Margit), Bp., 2010. 289–308.
- 9.) Az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum „Tábortűz. Élő képek a magyar cserkészlet múltjából” c. kiállításához kapcsolódóan jelentette meg Borvendég (Deszkáss) Sándor: Szikláshegyek varázslója c. kötetét 2005-ben. A művet Nádasdi Katalin méltatta, „csodálatos könyv”-nek nevezve. A recenzius minden tekintetben hiteles forrásként használta Borvendég életrajzi elemeket is tartalmazó írását figyelmen kívül hagyva a szerző intelmét: „Sok valóságot és kevés mesét írtam össze ebben a hosszúra nyúlt beszélő levelemben. Nem írhattam csak valóságot, mert életemben több volt a fekete nap, mint a fehér [...] Nem vagyok hőse, csak szerény összefűzője ennek a földi epizódnak.” (I.m. 255.) Jogi Mirja: „A magyar indiánok” c. mestermunkája (<http://www.fi.ut.ee/vob.aw/class=file/actions=preview/id=815290/Mirja>) a kérdéskör további tudományos kutatásának alapozását vállalta magára. Két témavezetőjének és Lorencz József visszaemlékezésének, valamint a rendelkezésre álló levéltári anyagok egy része ismeretének alapján írta

meg jó szándékú, ám számos tévedést és értelmezési melléfogást tartalmazó munkáját. Csak példaként említjük, hogy a Tábortűz c. képes magazin a MÚSZ kiadványa volt, nem a cserkészeté, hiszen utóbbit 1948-ban beolvasztották az úttörő mozgalomba. Az elektronikus „irodalom” számos indián–magyar rokonságról szóló eszmefuttatást tartalmaz, Sekel Sijas Andorástól, a Szabad Súlyom Nemzeti Blogon át Simon Péter beszámolójáig. De olvashatunk itt Gregorio Hollosi-ról, a zuni-törzs keresztény hitre térítőjéről, valamint Sajti Honlapján a cserkészet igazi történetéről.

- 10.) A Sziklás Hegyek varázslója. Magyar ifjúból indiánfőnök. Bp., 1940.; Békepipa. Kézikönyv a nyári indiántábori élethez. Bp., 1941.; A hajnalcsillag főnök. Bp., 1943.; Hét fekete hold. Beszélő regény a magyar ifjúsághoz. Beszélő levél. Speaking leaf. Indián újság. A Magyar Abroncs Beszélő levele. Bp., 1944.; Rézbőrű Messiás. Bp., 1946.; A Sziklás Hegyek varázslója. Magyar ifjúból indiánfőnök, Buenos Aires, 1954. U.ez: Bp. 2005. Az irodalomban említettől eltérően, Borvendég kiadott műveinek zöme megtalálható az Országos Széchenyi Könyvtárban. A kéziratban maradt „Vadlovak asszonya”, valamint az „És a Fekete Hegyek lesújtanak” c. művének kéziratán nincs feltüntetve a keletkezés időpontja. Az „ők a népem, mind a ketten” c. kézirat belső címloldalán 1975. Kar. (feltehetően karácsony) időpont megjelölés olvasható. A Sziklás Hegyek Varázslója, a Hét Fekete Hold és a Vadlovak Asszonya trilógiának készült. Ennek epilógusában olvasható: „Nyitott szemmel álmódott vágyálom adta kezembe a tollat, hogy megírjak egyet, s más a Vörös Nép Abroncsáról... A keserűségek és örömök hosszú ösvényén életre kelt vágyálmairól most már mesék nélküli, mesésen igaz történetek következnek.” A kéziratokkal kapcsolatos, valamint az életrajz bizonyos vitatott vagy hiányzó adatainak pótlásáért Simon Péter úrnak tartozom köszönettel.
- (11.) „A legjobb magyar cserkész” c. Ő ismerte fel – olvasható a fogorvos-cserkészvezető egész életművét tételesen felsoroló életrajzi összegzésben – a fiúk fogékonyságát az indián romantikára.”
- 12.) Könyvei: A lasszózás (1925), Indiániskola (1926), Indián önvédelem és a Vadászösvényen (1927). A „Harci ösvényen” c. cikksorozata a Magyar Cserkészben jelent meg, önálló kötet nem formálódott belőle. A 6. cserkész törvény értelmében: a cserkész szereti a természetet, jó az állatokhoz és kíméli a növényeket. Az úttörők ezt így módosították 10. törvényükben: az úttörő szereti és védi a természetet.
- 13.) „Lyuk a mennybolton” c. (ez volt a törzsfőnök indián neve GF.) Zászlónk, 1912. január 15. 154–155. Uo. 1912. február 15. 181–183. „Egy indián magyarországi útinaplója” c. A Chippewe-törzs főnökét Rickert Ernő, a Zászlónk munkatársa kalauzolta. Ld. még Zászlónk 1932. október 15. 38. Di-bi-shkóki-zik-ről, aki ismerte pl. Shvoy püspököt is.
- 14.) Jogi Mirja I.m.
- 15.) Magyar Nagylexikon 3. kötet. Bp., 1994, 51–52. Elgondolkoztató, hogy sem az indiánokról, sem az Allgokin-törzs keletkezéséről és életéről nem írt könyvet. Tudomásunk szerint még kéziratossal visszaemlékezés sem maradt utána.
- 16.) Hitelt érdemlő forrásból nem ismerjük az Amerikai Indiánok Szövetségével felvett kapcsolatuk pontos időpontját, sorrendjét. Az viszont tény, hogy mindkettőjük működését elismeréssel fogadták. Borvendég levelezéséből néhány darab szerepel a vizsgálati anyagának „bűnjelei” között.
- 17.) Lorencz József (Sastoll) visszaemlékezése.
- 18.) Zászlónk, 1937/38. sz. 43., 83., 114., 148., 175., 207, 243., 268. A sorozat beharangozó sorai kiemelik Baktay Ervint (Heverő Bölény), az Amerikai Indián Szövetség „főnöki rangra emelte és beválasztotta az Indián Nemzeti Tanácsba is. Borvendégről ez utóbbit nem tudjuk.
- 19.) Az előző jegyzetben szereplő „Indiánok a magyar Dunán” c. sorozat első közleményében szerepel, hogy Baktay hívta meg Borvendéget, aki „lovon” tett eleget a meghívásnak.
- 20.) A Földgömb c. folyóiratban Baktay és Borvendég egyaránt publikált indián tárgyú, ill. Karl May életművét méltató cikket. Mivel egyik íráshoz sem kapcsolódnak jegyzetek, nem tudjuk milyen szakirodalmat használtak. Ld. 1937. 93–102, 291–302 és 387. oldalakat.

- 21.) Ennek a kérdésnek mérlegeléséhez csak az egyik fél (Allgokin törzsbéli „indián”) vallomása, ill. visszaemlékezése áll rendelkezésünkre. Borvendég Baktayhoz írt, a kapcsolat helyreállítását célzó levele nem maradt ránk.
- 22.) Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTlt) V-147-492/6. Perjés László tanúkihallgatási jegyzőkönyve. Ezért csak feltételezzük, hogy a kapcsolat kedvezőtlen alakulásában a másik fél (Baktay) sem volt teljesen „ártatlan”. Lorenz József 1925-ben született, 1948-ban lett a Heverő Bölény törzsének tagja. 1949-ben táborozott velük először. A törzs kincstárnoka lett (Wampum Keeper), 1989-ben megalapította a Kisorosziiban működő „Indián Múzeumot”. Lorenz József (Sas Toll) a dunai indiánok történetének kitűnő ismerője. Kaszanits Józsefről zselickisfalui születési helyének megjelölésén kívül – a tanulmányban idézettekén túl – más életrajzi adatot nem találtunk.
- 23.) Nem tudjuk, hogy orvosi, jogi pálya választását követően, pont a világháborús években, katonai szolgálatot teljesítve, miért fordult ehhez az egzisztenciálisan sem sokat ígérő hivatás felé. Pedig fia 1941-ben történő megszületése ellenkező irányba kellett volna, hogy befolyásolja. A vele közeli kapcsolatban lévő, életéről sokat beszélgető Simon János szerint az egyetemi tanulmányokkal is Amerikába jutását kívánta egyengetni. Ami háború alatti katonai szolgálatát illeti, egy – forrásmegjelölés nélküli – rövid életrajzi összefoglaló szerint a Róbert Károly úti kórházban teljesített szolgálatot zászlósi rendfokozattal a II. világháború egész ideje alatt.
- 24.) Nem vagyunk esztéták, sem irodalomtörténészek, de átolvasva hozzáférhető műveit, az első kivételével szerény írói vénáról árulkodnak.
- 25.) Életútjának részletes ismeretének hiányában nem tudjuk megmondani mikor, miért, meddig élt családjával Szegeden.
- 26.) Mivel nem tudjuk, hogy hányszor hívták be katonai szolgálatra, mettől-meddig és hol állomásozott, milyen fegyvernemnél és beosztásban teljesítette azt, az újabb kötetek keletkezéstörténetét is homály fedi. Terjedelmüket tekintve, és azt, hogy 1962-es kihallgatásakor egy hónap alatt ígért egy újabb kötetet, könnyen és gyorsan alkothattak.
- 27.) A „Hét fekete hold” c. kötetében szorgalmazta a hazai „indiánok” összefogását, a Nagy Magyar Indián Abroncs (másutt csak Magyar Indián Abroncs= MIA) létrehozását. Üzenetét a magyarság egészére is lehetett értelmezni, mint ahogy később az állambiztonság ezt hajtogatta: az indián nép elnyomását hangoztatva/kárhoztatva Borvendégék a magyar nép szovjet elnyomására utaltak. Baktay ifjúsági regényének nem találjuk visszhangját az 1945 utáni „indiánozók” körében.
- 28.) Ha igaznak vesszük a Borvendég család tagjainak politikai pártokhoz való tartozását jelző adatokat (Szociáldemokrata Párt, Magyar Dolgozók Pártja, Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség), akkor a változó helyzethez igazodó, ill. az általa befolyásolt állásfoglalásuk szabadságszerető, túlélésre berendezkedő, polgári demokratiként jellemezhető.
- 29.) Borvendég egyik vallomásában azt állította, hogy diák korában alig egy évig volt cserkész. A hatóság állítása szerint viszont cserkész „vezető” (? GF) is volt. 30.) Ezt a „tényt” abból a valós adatból formálták, amely szerint egy kispesti csapat tagjai tiszteletbeli parancsnokukká választották „Fehér Szarvast”.
- 31.) A hazai indiánok összefogása MIA (Magyar Indián Abroncs) néven – amerikai mintára – az ÁVH ébersége miatt hiúsult meg 1949-ben.
- 32.) Ivasivka – Arató I.m. 66. Éber Alánt a hatóság együttműködésre kényszerítette. Szabadulási kísérletei alkalmával kegyetlenül bántalmazták.
- 33.) ÁBLT V- 116809-1. Pázmány Géza és társai. Kuster András 1954. március 13-i vallomása szerint a „Darázs”-őrs vezetője és irányítója Hátori Tamás volt. Ő terjesztette ki az illegális cserkészet Sopronra, Szombathelyre, Pécsre, Tatabányára. 1948 végén nyugatra távozott. Kleining Ferenc Sopronban vezetett egy őrsöt. Járt Pannonhalmán is. Jámor Mikéval beszélgetve gondolt a mozgalom kiszélesítésére. A Belügyminisztérium Vizsgálati Főosztálya 1954. február 20-án Baktay Egonról, Hátori Jenőről, Kleining Ferencről, Gedeon Miklósról, Wacha Imréről, Pallaghy Csabáról és baráti körükről kért részletes környezettanulmányt. Az illegális cserkészmozgalomról 1949-ben készült V-32000/7. sz.

- dosszié, amely tartalmazta a vidéki szervezetek vezetőinek névsorát is, s amelyet a Vizsgálati Főosztály munkatársa 1954-ben kiindulópontként tanulmányozott, nem található az ÁBLT-ban. A 2.2.1. Liszt (List) Ervin jelzetű anyagban Szabó Csaba neve szerepel az illegális cserkészvezetőként. Ld. még: Budapest Főváros Levéltára (BFLT) B – I – 002077/1952. Koppány Attila és társai.
- 34.) Gergely Ferenc: Oktogon 1946. június 17. Szerelmi dráma vagy politikai „machináció”? KAPU, 2008/11-12. 145–153.
- 35.) Sem a regős cserkészek vezetőit és tagjait, élükön Karácsony Sándorral, Kontra Györggyel, sem a Cserkészfiúk c. lapot, vagy a demokratizálás=túlélés lehetőségében reménykedő katolikus cserkészvezetőket nem lehet kollaboránsnak minősíteni. Ez, a 60-as évek pápai enciklikái és a keresztény teológia mai álláspontja szerint nem fogadható el. (Még az ellenségeinkkel is keresni kell az együttműködés lehetőségeit stb.) Mindez nem zárja ki azt, hogy a Cserkészszövetségben, majd a Cserkészfiúk Szövetségében ne szerepeltek volna olyan vezetők, akik kommunista pártmegbízatás alapján végezték megosztó-bomlasztó munkájukat. Erről írásainkban, más szerzőkkel együtt, többször és egyre határozottabban szoltunk.
- 36.) A Jamboreen résztvevő magyar delegáció tagjai többször folytattak eszmecsere nyugati országok cserkészvezetőivel, erre figyelmeztették az ÁVO-t, a közöttük lévő „beépítettek”.
- 37.) A Magyar Cserkészfiúk Szövetsége és az Úttörőmozgalom „egyesülése” 1948-ban c. Összeállította: Trencsényi László. Bp., 2006, 195.
- 38.) Sajnálatos és egyben jellemző, hogy a Magyar Úttörő Mozgalom történetét teljes egészében és tudományos igénnyel mind a mai napig nem dolgozták fel. Így az „indián törzsek” állítólagos kiszorulásáról, kiszorításáról sem nyilatkozhatunk hiteles forrásra utalva.
- 39.) ÁBLT V – 148092-IV-1953., BFLT B - I – 2942-1957.
- 40.) Eddig sem a kihallgatási jegyzőkönyvek, sem pedig az internálásról szóló határozat nem került elő. Így Borvendég akkori vallomásának tartalmáról nem mondhatunk véleményt. ÁBLT Szné. Zárt IX.14. Kimutatás az egyéni koncepciók ügyekről c. anyagban 89 személy szerepel, köztük 40.-ként Wiesler József. Ügyéről a következő szöveg olvasható: „Bírósági eljárás előtt, ma már – az irat kelte 1962. május – meg nem állapítható ideig internálva volt”. Ő, „a cserkészmozgalom egyik csapatát illegálisan tovább szervezte...” (Kiem.GF.)
- 41.) Ivasivka – Arató I.m., Aczél László Zsongor: Parázs a hamu alatt (1947) – 1952-1965. Dokumentumok és visszaemlékezések a pécsi cserkészek katakombaéletéből. A XX. századi katakombacserkészet Pécssett sorozat I. kötete. Bp., 2005, 339.
- 42.) Ivasivka – Arató: I.m. 78., 104. „Annyi biztos – írják a szerzők –, hogy kitűnő ötlet volt az indiánözásra való áttérés.”
- 43.) 1949 nyarán a „Darazsak” győri csoportja a Balatonra kerékpározott. Badacsonytomajban találkozott Eiben Ottóval – aki ugyan nem volt cserkész, mégis részt vállalt a munkában. Ő kérte, mutassák meg neki a „Darazsak” Alkotmányát. Ennek szövege mindmáig nem került elő. Egy másik adat szerint itt csak megvitatták annak és a szervezet felépítésének kérdéseit. Ld. ÁBTLT „O” – 14961/157., Uo. „O”-9174.
- 44.) Néhány győri bencés gimnazista éjjel a pince ablakán át behatolt a Révay Gimnáziumba és ott – egyes vallomások szerint – egy nem kedvelt tanár elleni bosszúból az osztálykönyvekben és a fizikai vagy a kémiai szertár felszerelésében kárt okoztak.
- 45.) Bolváry személyiségének és munkába történt bekapcsolódásának kiemelkedő jelentőségéről Ivasivka-Arató és Aczél egyaránt megemlékezik idézett munkájában.
- 46.) Pécssett, a „Mecsekben – írja Aczél – a Mélyvölgy mellett, annak egyik oldalvölgyében volt a Sziklatábor. Mi neveztük így a Kőfejtő-forrás környékét”.
- 47.) A „Darázs” őrszel kapcsolatos kihallgatásokon tagként szóba került: Hátori Tamás, Pázmány Géza, Konok Tamás, Wacha Imre, Konkos Géza, Hátori Dezső, Karalos Ferenc, Pallaghy Csaba, Baktay Egon, Melegh László, Barlatis Tibor, Czájási József, Tóth László, Balogh Zsigmond, Makkos László,

Illés Ervin, Musitz László, Hiller István, Eiben Ottó, Kleiningner Ferenc, Jávör Egon, Pachner Csaba. Életükről, tevékenységükről több ügynök is küldött jelentéseket. Az antropológusnak készülő Eibenről írták (többek között): „Jó megjelenésű, határozott fellépésű, divatosan öltözködő, ami a nyugati formának megfelelő, beképzelt, szellemileg jól képzett személy.” Hiller Istvánról: „Kulák család gyermeke... komoly anyagokat fordít le magyarra, amiért nagyobb mennyiségű pénz szok(sic!) kapni... állandóan templomba jár győnni és áldozni...vallásos szellemben nevelődik és a klérus befolyása alatt áll”.

- 48.) Borvendég dolgozott a Ganz MÁVAG-ban, a Magasépítő és Szerelőipari KTSZ-nél és az Országos Erdészeti Főigazgatóságon.
- 49.) BFLt B-I- 2942-1957., Szabóné Kármán Judit: Az esélyteremtő óvodásítás színe és visszája c. [http:// www. nevtudpbd. pte. hu/ files.](http://www.nevtudpbd.pte.hu/files)
- 50.) ÁBLt V-147-492-1-1962.
- 51.) BFLt TB-I-9592-1963. 619.dbz., Uo. 621.dbz.
- 52.) A csekély számú visszaemlékezés, különösen a periratokban itt-ott megemlítettettekkel összevetve ellentmondásos képet mutat az újraindulással kapcsolatos elgondolásokról, lépésekről. Ld. pl. Kölley (Köhler) György vizsgálati anyagát. ABTLt O-11625/1. 193-194.p.
- 53.) 1956. november 4-ét követően az illegális „indián-cserkészet” több vezetője külföldre távozott. Balázs Károly vallomásában Krényi Sándor, Ilkanics Ferenc és Szilágyi Pál nevét említi.
- 54.) Borvendéget 56-os tevékenysége miatt munkahelyéről 1957. december 23-án fegyelmivel eltávolították.
- 55.) Aczél László Zsongor többször idézett művének 237–238. oldala.
- 56.) ÁBLt V- 148092-IV-1953.
- 57.) Uo.
- 58.) A Budapesti Megyei Bíróság megállapította, hogy „nem élt vissza az egyesülési szabadsággal”. (1938:XVII. tv.6.§-a.)
- 59.) Gergely Ferenc: A Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség története (1957–1989). Bp., 2008, 241.
- 60.) A Magyar Úttörőszövetség képes magazinja, a „Tábortűz” 1957 tavaszán jelentette meg első számát. A kezdeteket a képregények uralják, cowboyokról, indiánokról, úrhajósokról. Jóval később jelennek meg benne Fekete István, Szabó Magda és a klasszikusok közül Mikszáth Kálmán írásai.
- 61.) Borvendég utolsó cikke a magazin 1959/17-es számában jelent meg, ezzel az árulkodó címmel: „A Nagy Erdei Testvériség elindul hazafelé...” A „hazafelé” indulás a kezdeményezés felszámolását jelentette.
- 62.) Az 1961-es letartóztatási hullám a „Sziklatábor népét is megriasztotta. Azt hitték nem folytathatják a munkát. Nem így történt. Aczél László Zsongor I.m. 18.
- 63.) ÁBLt V- 147-492-1-1962.
- 64.) Uo. 38-39. Itt található a lefoglalt „bűnjelek” jegyzéke. Köztük pl. a „Dzsungel könyve”, a „Nahar”, öt napló stb. Sajnos Veres Péterrel folytatott levélváltás anyagát, a belüleges szakértő megsemmisítésre javasolta.
- 65.) BFLt TB- I – 9522-1963. 621. dbz.
- 66.) Uo. 9220-III-1961. 551.dbz. Havass Géza és társai. A vizsgálók minden esetben firtatták, tudnak-e más illegális csoportokról a gyanúsítottak. Ez a kérdés ezúttal is elhangzott, többször is. Az egyik válaszból kiderült, hogy Surján Miklós Arató Lászlótól tudta meg, hogy Péccsett „nagyarányú” munka folyik „indián formák között”.
- 67.) ÁBLt 3.1.9. V-147492-7.
- 68.) Ilyen kísérletről a KISZ levéltári és könyvészeti anyagában nem találtam adatot.

- 69.) Pl. Balázs Károly és Borsányi László vallomásai. Előbbi, munkahelyi pártszervezete által elismert KISZ-titkári munkát végzett.
- 70.) Ez lehetett az egyre szorultabb helyzetbe hozott Borvendég védekezésének része, vagy az „indiánozás” legalizálásáért tett kísérleteinek egyik megnyilatkozása. Mivel szembesítésekre nem került sor, nem ismerjük a másik fél álláspontját.
- 71.) A feltételezett szervezkedés minden letartóztatott vezetője mellett dolgozott fogdaügynök, Borvendég és Kaszanits mellett is. „Dörgő Gyula” fedőnevű, büntetését töltő rendőr őrnagy pl. 100 forint jutalmat kapott az „Indián” fn. ügy vizsgálatának „igen eredményes” segítéséért. ÁBLt V-147-492-8-1962.
- 72.) Ez az ajánlat a várható büntetéstől, annak családjára, elsősorban fia további tanulmányaira gyakorolt hatásától való félelemmel magyarázható.
- 73.) A további operatív munka leállításának konkrét hátteréről nincs adatunk. Csak feltételezhetjük, hogy az amnesztia előkészítésével függhetett össze, ami viszont a küszöbön álló nyugati tárgyalásokkal magyarázható. Ennek ellenére a BM III/1. osztály még 1962. december 22-én kelt „Szolgálati jegyében” is instruálta Borvendég fogdaügynökét. Így: „Legyen magabiztos és határozott, mert ez a jellem nagy hatással van a célszemélyre. Borvendég ügyét ne nagyítsa fel, a várható ítéletet alacsony mértékben jelölje meg előtte (kb. 1-½ év). Nem szabad őt megijeszteni súlyos ítélet kilátásba helyezésével.” Beszélgessen vele kedvenc témáiról: a szerelemről, a férfi és a nő viszonyáról „érzelmi vonatkozásban.” Hasonló adatok találhatóak a vizsgálati anyagban Kaszanits-ról is. Pl. „Erősen szovjetellenes beállítottságú... Nagy mértékben befolyásolható. Gondolkozása szertelen, csapongó, náci könyveket olvas, az SS-legény típusal szimpatizál, a kaposvári KISZ Ifjú Gárdistát a „város szennyneinek” titulálja. A jelentést készítő – ez esetben ismeretlen fn.-ügynök – szellemi felkészültségét jelzi, hogy jelentésében „Erdélyi Testvériség Indiánus Szervezet”-ről ír.
- 74.) BFLt 9522-IV-1963. 622.dbz. A részletesen előkészített per jelentéktelenebb szereplői mindössze rendőri figyelmeztetésben részesültek.
- 75.) Borvendég (Deszkáss) Sándor szabadulása után az Erdészeti Közlönyt szerkesztette. Felesége 1969-ben meghalt. Borvendégnek 1974-ben lehetősége nyílt, hogy körutazást tegyen szeretett indiánjai földjén. Élete utolsó éveiben írásain csiszolgotott, reménykedve a kéziratban lévő kötetek megjelenésében. 1988. május 22-én helyezték örök nyugalomra a Rákoskeresztúri temetőben.
- 76.) Cseh Tamás bakonyi kezdeményezésének motivációjáról, az esetleges hatásokról, miután erről sem ő, sem társai eddig érdemben nem nyilatkoztak, emlékezést erről nem adtak ki, semmit sem tudunk. Nehezen tudjuk elképzelni, hogy a nemzetközi indián irodalom, és a hazai kezdeményezők „gyakorló indiánok” ne érintették volna meg. Élete, művészete, az indián életformával való teljes azonosulása magyarázza, hogy Bereményi Géza és Kovács Krisztina „Apacsok” címen darabot írt róla és társairól, amit a Radnóti Színház 2009. március 8-án mutatott be. A darab ismertetője szerint: „A 60-as évek elején Magyarországon voltak olyan fiatalok, akik a diktatúrával szembeni ellenállásnak és tiltakozásnak egy sajátos formáját választották, indián törzset alapítottak...Tiszta törvényekre, egyszerűsége, átlátható és értelmezhető világra vágytak”. A darab hölgy szerzőtársa – az ismertetőből tudjuk – egy évig kutatott az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában. Kiderült, hogy közöttük is voltak árulók. (Egyikük, feltételezhetően a Borvendég – Kaszanits-féle csoportosulás jelentősebb tagja volt.) A darabot Jákfalvi Magdolna méltatta a Jelenkor 2009. júniusi számában (646–650). S. P. blogjában „Ipi-apacs” címmel hozza nyilvánosságra véleményét a darab mondanivalójáról. Így: általános iskolában (1964–1968) a napköziben a tanár javaslatára mi is indián törzset alakítottunk. A törzsek együtt tanultak, közöttük tanulmányi verseny folyt. Lehet, hogy mi akkor ellenállók voltunk? Ezen túl beírom az önéletrajzomba.” 2010. október 10. Ide kívánkozik, hogy Ballabás László „Varázsdomb” című regényéből (? GF.) a rövid életű Tanácsú c. lap közölt részletet. Kaszanits József is foglalkozott egy indián tárgyú regény írásának gondolatával. A pécsiak pedig gazdag szamizdat anyagot publikáltak, terjesztettek, a legnehezebb években is.